

ELSŐ VILÁGHÁBORÚS FRANCIA KATONAI „JELENLÉT” A KÖZEL-KELETEN*

Abstract

French military “presence” in the Middle East of the World War I. Before the World War I, France had stable economic and cultural positions in the Middle East and, like other great powers, sought to gain a zone of influence. However, after the outbreak of World War I, it mobilized a very moderate military force in the region commensurate with its political goals, dwarfed by the enormous size of the armies deployed by the British or Russians. Although the main contours of the post-war settlement were agreed with the Allies, the overwhelming British supremacy in the Middle East in the final stages of the war called into question the chances of defending French interests. In this study, I present the planned campaigns of the French military leadership in the region and the troops commanded here.

Keywords: World War I, Middle East, France, Great Britain, Palestine, Suez, Ottoman Empire

Habár Franciaország az újkor folyamán fontos gazdasági-kereskedelmi és kulturális pozíciókat szerzett a Közel-Keleten, amelyek különösen az Oszmán Birodalom levantei tartományaiban biztosítottak számára előnyöket a többi nagyhatalommal (Nagy-Britanniával, Oroszországgal, Németországgal) szemben, az első világháború előestéjén ez az előnye olvadni látszott. Főként a császári Németország gazdasági, az Egyesült Államok pedig kulturális-oktatási téren zárkózott fel mögé, miközben London az általa ellenőrzött Szezei-csatorna közelsége miatt folytonos érdeklődést mutatott a Földközi-tenger keleti partvidéke iránt. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy Párizs elsődleges célja nem lehetett más, mint a riválisok távoltartása a sajátjának tekintett érdekszférától. Ennek részét képezte különböző gazdasági (vasútépítési) koncessziók megszerzése a Fényes Portától,¹ oktatási-szociális jelenlétének fokozása (iskolák, kórházak, árvaházak stb.)² és politikai kapcsolatainak szorosabbra fűzése a regionális szereplőkkel (keresztény egyházak, szíriai arab nacionalisták).³ Emellett kiemelkedő jelentőséggel bírt az, hogy sikerült ígére-

---

* In: Bene Krisztián – Kiss Márton – Sarlós István (szerk.): *Konfliktusok interdiszciplináris megközelítésben*. Fejezetek a hadtörténelemből 10. Sorozatszerkesztő: Dávid Ferenc. Magyar Hadtudományi Társaság, Pécs – Budapest, 2022. 145–162.

¹ Thobie 1985. 17.; Thobie 1977.

² A Párizs védelme alatt álló ún. „francia intézmények” eredetileg nagyon különböző jótékonyági intézményeket takartak: iskolákat, kórházakat, templomokat stb. Foglalkoztak paplakások, templomi oltárok felújításával is. A századfordulóra azonban a tevékenységük egyre inkább az oktatásra koncentrált, a nekik jutott összegek 80%-át a francia fenntartású iskolák kapták. Természetesen kiváltották a nagyhatalmak féltékenységet. Vö. Riffier 2001. A francia nyelv és kultúra terjesztésében kiváltképp nagy szerepet játszottak a libanoni és a jeruzsálemi intézmények. Moeller 2011.; Sanchez-Summerer 2009. Lásd még Thobie 2007.

³ Ezzerelli 2014.

tet kicsikarni a britektől arra nézve, hogy nem törekednek saját érdekszféra kialakítására a térségben.⁴

A világháború kirobbanása óriási veszélybe sodorta a közel-keleti francia érdekeket. Franciaországnak minden erejét arra kellett fordítania, hogy feltartóztassa a nyugati fronton előrenyomuló németeket, arra már nem maradt energiája, hogy a levantei pozícióit megvédelmezze. Az oszmánoknak a központi hatalmak oldalán történő hadba lépése (1914. október vége) azzal járt, hogy az antant érdekeltségeit a törökök felszámolták, állampolgárjaikat kiutasították vagy internálták, a vagyonukat elkobozták és kisajátították. A franciák az antantszövetségeseik segítségével sem reménykedhettek, mert a saját érdekeiknek megfelelően az oroszok az erőiket a Kaukázusban, az angolok pedig Szueznél és a Perzsa-öbölben koncentrálták.

Eme eszköztelenség ellenére 1914 őszén a hadügyminisztériumban születtek bizonyos tervek levantei hadmozdulatok megindítására. A vezérkar afrikai részlegének főnöke, Jules Hamelin ezredes javasolta szenegáli lövészek, algériai és marokkói szpáhik és az Idegenlégió partra szállítását Alexandrettában, Antiókiában, Tripoliban vagy Bejrútban, amivel két legyet üthettek volna egy csapásra: elszigetelhették volna a törököket az arab tartományaiktól, valamint biztosíthatták volna Franciaország befolyási övezetét abban az esetben, ha bekövetkezne az Oszmán Birodalom felbomlása. Az egész terv a birodalom arab lakosságának fellázítására irányult, ezért is vetettek volna be javarészt észak-afrikai muszlim gyarmati katonákat.⁵ Hamelin 1915 januárjában tüzérséggel kiegészített expedíciós haderő felállítására is javaslatot tett,⁶ amihez a nyugati front elsőbbségének rendíthetetlen híve, Joseph Joffre főparancsnok hozzá is járult, de csak azzal a feltétellel, hogy erősítésre az alakulat nem számíthat. Az élére Amade tábornokot nevezte ki, csakhogy ez a legfeljebb 8–10 ezer fős csoportosítás a kicsiny mérete miatt legfeljebb tengerparti célpontok ideiglenes megszállására lett volna alkalmas, ahol „megkaphatják a flotta ágyúinak támogatását”,⁷ arra semmiképpen sem, hogy a Szíriában állomásozó, 80–110 ezres 4. oszmán hadsereggel felvegye a harcot. Az elképzelések szerint a legalkalmasabb partraszállási pont Bejrút vagy Tripoli lett volna, mivel az itteni keresztény lakosság támogatására számíthattak, ezenkívül elvághatták az oszmánok északi–déli összeköttetését a tengerpart mentén, és fenyegethették Damaszkuszt, „az iszlám második szent városát”, valamint a létfontosságú hidzsázi vasútvonalat.⁸ A terv azért nem realizálódott, mert a külügyminisztérium ellenezte: egyelőre még hitt az Oszmán Birodalom területi integritásának fenntartásában, amit a francia érdekek miatt szükségesnek tartott; úgy vélte, hogy a birodalom felbomlása esetén Franciaország rosszul járna. Ezenkívül aggódott a szövetségeselek reakciói, valamint a hazai front meggyengítése miatt. Végül az a döntés született, hogy ezeket az erőket a Dardanelláknál brit vezetéssel 1915 áprilisában indított nagyszabású partraszállás során fogják bevetni. A Gallipoli-félszigeten elszenvedett kudarccal Szalonikibe vezényelték őket, támogatandó az éppen visszavonulóban lévő szerb hadsereget.⁹

---

⁴ Poincaré 1926. 412.

⁵ Cloarec 2010. 105–108.

⁶ Javaslat afrikai expedíciós hadtest létrehozására, Bordeaux, 1915. január 3. Ministère de la Guerre, État-Major de l'Armée, Service historique: *Les armées françaises dans la Grande Guerre*. Tome IX, 1er volume, Volume d'annexe. Imprimerie nationale, Paris, 1935. 10–13. (a továbbiakban AFGG)

⁷ A főparancsnok 1915. január 8-i levele a hadügyminiszternek. AFGG 1935. 13–14.

⁸ Az expedíciós hadtest keleti partraszállási terve, 1915. január 20.; Szíriai intervenciós terv, 1915. február 7. AFGG 1935. 15–19., 21–28.

⁹ Frémeaux 2016.

Ezek után a Földközi-tenger keleti medencéjében operáló francia haderő mérete szerény maradt. Kisebb egységek elsőként 1915 februárjában kerültek bevetésre a Szuezi-csatorna védelmében, amikor Dzsemál pasa, az ifjútörök triumvirátus egyik tagja által vezetett 4. oszmán hadsereg a Sínai-félszigeten át támadást indított. A franciák hidroplánokkal feldehítést végeztek, előre jelezték az érkező támadókat. Két páncélozott őrhajójuk, a *Requin* Iszmáilijánál, a *D'Entrecasteaux* a Timszáh-tavon támogatta a brit flottát. Dzsemál első támadásának visszaverése után a Moreau tengernagy parancsnoksága alatt álló, hét egységet számláló 3. hajóraj azt a feladatot kapta, hogy port-szaídi bázisáról kiindulva vonja blokádnak alá Bejrúttól északra a szíriai partokat.

Ennek a műveletnek az előzményei néhány hónappal korábbra nyúltak vissza. 1915 elején a brit politikai és katonai vezetés döntött a már említett partraszállásról a Dardanellák térségében. Az akciónak voltak nagyhatalmi vonatkozásai is, mivel érintette azt a Londonban megkötött 1914. augusztus 6-i brit-francia megállapodást, melynek értelmében a Földközi-tenger a francia haditengerészet ellenőrzése alá tartozott.¹⁰ Az a döntés, hogy a Boszporuszt brit csatahajókkal próbálják meg elfoglalni, nyilvánvaló módon eltüntette volna a franciák kelet-mediterrán elsőbbségét, s helyébe angol hegemoniát állított. Winston Churchill haditengerészeti miniszter 1915. január 12-én közölte is a londoni francia haditengerészeti attaséval, Saint-Seine gróffal, hogy mivel az augusztusi egyezmény nem számolt az Oszmán Birodalom hadba lépésével, szükségessé vált a tengerészeti akciószférák újradefiniálása. Néhány nappal később mindezt a Victor Augagneur francia haditengerészeti miniszternek küldött levelében is megerősítette. A dühös Augagneur január 26-án Londonba érkezett, ahol kénytelen volt konstatálni, hogy a Dardanelláknál indítandó hadjárat tervét a francia haditengerészet vezérkarának tudta és beleegyezése nélkül fogadták el, az augusztusi megállapodás újratárgyalása pedig valójában nem javaslat, hanem immáron határozat. A 31-én megkötött új egyezség értelmében az angol tengernagyok két területen, a Dardanelláknál és Egyiptom vizein kizárólagos cselekvési szabadságot kaptak, míg egy francia ellentengernagy innentől a szíriai partok előtti övezet parancsnokságát látta el.¹¹ London valójában egészen a fegyverszünet megkötéséig fenn kívánta tartani az angol elsőbbséget az egész térségben.

Az expedíció előkészítése tehát növelte a nyugati antanthatalmak közötti bizalmatlanságot. Ennek nem csupán nagyhatalmi, hanem a háború menetéről vallott véleménykülönbségek is az okai voltak. A francia hadvezetés a nyugati front megmerevedését nem volt hajlandó vereséggként értelmezni, tovább erőltette az offenzívákat, ami egyrészt a francia katonai hagyományokból következett, másrészt a németek által megszállt területek miatt nyilvánvaló nemzeti érdeke is volt Franciaországnak. A francia haditengerészeti vezérkar eleve nem hitte, hogy Gallipolinál önmagában a Royal Navy sikeresen elérheti a kitűzött célt, szárazföldi csapatokat viszont nem akart átengedni a szorosok elleni támadáshoz. Joffre úgy vélte, egy Artois-ban és Champagne-ban indított offenzívával lehet igazán célt érni, nem pedig a tengeri hadművelettel.

Ezen túlmenően a január 31-i megállapodás a Közel-Keleten számos változást hozott magával. Az egyiptomi brit csapatok parancsnokságához francia katonai missziót vezényeltek. A volt konstantinápolyi katonai attasé, Edmond Maucorps alezredes vezette néhány fős csoport feladata volt az egyiptomi brit expedíciós hadsereg hadműveleteinek nyomon követése, az ellenséges erőkről való információszerzés és az angolokkal való vé-

¹⁰ Szakértői szinten az egyezményt valójában már 1912-ben megkötötték. Pedroncini 2015.; Krámlí 2015.

¹¹ D'Andurain 2010.

leménycsere kibővítése.¹² Miután Churchill a beleegyezését adta,¹³ a Földközi-tengeren február 5-én létrehozták a 3. hajórajt Louis Dartige du Fournet ellentengernagy parancsnoksága alatt, melynek működési területéül az 1912 óta olasz fennhatóság alatt álló Rodosz és a török–egyiptomi határ közötti területet jelölték ki. Feladata a partvidék blokád alatt tartása volt, s a térségben tartózkodó minden brit egység a kötelékébe tartozott. Zászlóshajója, a hatalmas, 16 ágyús *Jeanne d'Arc* önmagában képes volt a műveleti zóna felderítésére és ellenőrzésére, nagy segítséget jelentett a britek későbbi szárazföldi hadműveletei számára. A pszichológiai hatásról sem szabad megfeledkezni: ezek a tengerparti városok előtt lassan és méltóságteljesen elúszó impozáns hajótestek az irányzékra állított lövegjeikkel mély benyomást tettek a lakosságra. A városokon kívül pedig utakat, csomópontokat, erődítményeket és olajraktárokat bombáztak. A raj legjelentősebb sikere talán a szíriai Tartús melletti Arvád szigetének elfoglalása volt 1915 szeptemberében, valamint Kasztelórizo megszerzése a kilikiai Merszin előtt december végén. Arvád, melynek kormányzója Albert Trabaud sorhajóhadnagy lett, hírszerző központként is funkcionált.¹⁴ A raj mentette ki és szállította Port-Szaídba a Músza Dagh mintegy 4000 örményét szeptember 12–13-án.¹⁵ A raj felállítása a franciáknak azt a törekvését tükrözte, hogy garantálják szíriai érdekeiket. Az 1914. augusztusi megállapodás szelleme mindazonáltal tovább élt: a franciák és a britek igyekeztek a lehető leghatékonyabban együttműködni a Dardanellák elleni támadás előkészítése során.

1915 októberében – a Gallipolinál szerzett tapasztalatokat felhasználva – az afrikai részlegben ismét felmerült az alexandrettai partraszállás lehetősége, ráadásul ezúttal sokkal ambiciózusabb elképzelésekkel álltak elő.¹⁶ Négy gyaloghadosztályt és egy lovas zászlóaljat vetettek volna be, s célul tűzték ki Aleppó és Merszin elfoglalását, a Toros-hegységben a török utánpótlási útvonalak (a bagdadi vasút) elvágását. Úgy vélték, a hadművelet tehermentesítené az egyiptomi és a mezopotámiai brit erőket, de arra nem számítottak, hogy a Dardanelláknál a törökök ellenállása enyhülne. A tervet megvizsgálta a vezérkar munkáját segítő, az érintett minisztériumok képviselőit összefogó Legfelsőbb Nemzetvédelmi Tanács, mely arra jutott, hogy az akció túlságosan nagy erőket vonna el a nyugati fronttól és a szerbek támogatásától, ezenkívül a britek neheztelésére is számítani lehet.¹⁷

Márpedig konfliktus kialakulására volt esély, ugyanis a brit politikai elitben voltak olyanok, akik ebben az időben Szíria megszerzését ambicionálták. Közéjük tartozott Herbert Kitchener hadügyminiszter, akinek már a háború előtt meggyőződésévé vált, hogy „Dél-Szíria egészen fel Haifáig és Akkóig, lent pedig az Akabai-öbölíg stratégiai és politikai jelentőségű terület, a Brit Birodalom nélkülözhetetlen érdekeltisége”. Vagyis az egész szíriai partvidék Egyiptom természetes meghosszabbítása, olyan stratégiai övezet, amely a csatorna megvédelmezésére hivatott. Eme álláspontját a Sínai-félsziget általa kezdeményezett, s 1913-ban elvégzett katonai felülvizsgálata is megerősítette.¹⁸ Az a törekvése,

---

¹² Leclerc 1998. 40.

¹³ A londoni francia haditengerészeti attasé 1915. február 3-i távirata a francia haditengerészeti minisztériumnak. CHAR 13/67/38.

¹⁴ Ammoun 1997. 170.

¹⁵ Ezt az epizódot Franz Werfel is feleleveníti halhatatlan regényében. Werfel 1973. Rövid összefoglaló: Krajcsir 2015.

¹⁶ Feljegyzés egy Alexandretta környékén indítandó hadművelet tervéről, 1915. október 22. AFGG 1935. 49–53.

¹⁷ Jelentés az Alexandrettában indítandó hadművelet tervéről, 1915. október 23. AFGG 1935. 54–57.

¹⁸ Report 1939.

mely az arabok lakta Közel-Kelet megszerzésére irányult, szöges ellentétben állt a kormány többségének elképzeléseivel, akik ekkoriban semmilyen területi igényt sem fogalmaztak meg az Oszmán Birodalommal szemben. Általában véve ekkor Kitchenernek a világháború megnyerését célzó terveiben a Közel-Kelet nemigen játszott szerepet, mivel hitte, hogy a fő ellenség Németország, az igazán fontos hadszíntér pedig a nyugati front. Az állóháború kilátástalansága láttán viszont később változott az álláspontja, amiben a mezopotámiai kőolaj és a Dardanellák ellen indított hadjárat befolyásolta. Habozott, hogy Szíriában az északi Alexandretta vagy a déli országrész a fontosabb-e, de az biztos, hogy ambíciói sértették a közel-keleti francia érdekeket.¹⁹ Az angol és francia katonai vezetők 1915. november 15-i chantilly-i értekezlete végül elvetette a partraszállás ötletét, mondván, nem szabad erőforrásokat elvonni a fő frontokról.

1916 első felében számos fejlemény befolyásolta a közel-keleti francia katonai jelenléttel kapcsolatos terveket. A tavasz folyamán kiformalódott az antanthatalmak megegyezése az Oszmán Birodalom háború utáni felosztásáról (Sykes–Picot–Szazonov-szerződés), mely a franciáknak juttatta a partvidéki területeket, Szíriát és Kilikiát.²⁰ Szíriában rendkívül súlyos éhínség ütötte fel a fejét,²¹ a hangulatot pedig tovább rontotta, hogy az arabok lázadásától tartó Dzsemál pasa arab nacionalista politikusokat végeztetett ki Bejrútban és Damaszkuszban,²² ami nagymértékben hozzájárult a mekkai Huszein saríf által meghirdetett és a britek által támogatott törökellenes arab felkelés megkezdődéséhez 1916 júniusában.²³

A szövetségesek körében felmerült annak a lehetősége, hogy támogassák a levantei keresztények (maroniták, örmények), drúzok és alaviták lázadását a Porta ellen, francia tisztek irányításával hozzanak létre örmény menekültekből Cipruson egy ötezres hadtestet, mely önmagában fenyegetést jelenthet az oszmánokra.²⁴ Joffre beleegyezett,²⁵ s az egység élére szeptemberben egy tengernagyot, Louis Romieu-t nevezte ki, akinek eleinte csupán 500 fő állt rendelkezésére. Bevonták volna az amerikai szír emigrációt is, de a vezérkar változatlanul óvatos maradt, a fenntartásait hangoztatta az elérhető francia erők csekély létszáma, a helyiek által nyújtandó támogatás bizonytalansága és a várható török megtorlás okán.²⁶

Az 1916 nyarán kirobbantott arab felkelés Párizsban pozitív fogadtatásra talált egyrészt azért, mert a brit támogatással harcoló arabiai beduinok több ezer oszmán katonát kötöttek le, másrészt azért, mert az észak-afrikai francia gyarmatok muszlim lakossága a felkelés láttán szembefordulhatott a törökökkel és nagyobb szimpátiával viseltethetett az ellenük harcoló Franciaország iránt. Nem véletlen, hogy Párizsban úgy döntöttek, támogatják Huszein lázadását és egy politikai, valamint egy katonai küldöttséget menesztenek az emírhez.

1916 szeptemberében, a mekkai zarándoklat (*háddzs*) idején az algériai Saríf Kádi tüzértiszt vezetésével, aki 1887-ben első muszlimként végezte el a párizsi műszaki főiskolát, 42 tisztet és 983 közkatonát magában foglaló francia katonai küldöttség indult a Vörös-

---

¹⁹ Laurens 1999. 285–319.

²⁰ Ferwagner 2016a.

²¹ Schatkowski Schilcher 1992.

²² Ajay Jr. 1974.

²³ Ferwagner 2016b.

²⁴ A hadügyminisztérium 1916. július 27-i levele a francia hadsereg főparancsnokának. AFGG 1935. 117–119.

²⁵ A francia hadsereg főparancsnokának 1916. augusztus 1-jei levele a hadügyminiszternek. AFGG 1935. 120–121.

²⁶ Frémeaux 2016.

tenger-parti Dzsidába. A 600 zarándokból álló „politikai” küldöttség élén az algériai Si Kaddúr ibn Gabrit, a marokkói szultán protokollfőnöke állt, s benne algériai, tunéziai, marokkói és francia nyugat-afrikai tekintélyes muszlim személyiségek is helyet foglaltak. A két missziót az arabul beszélő Édouard Brémond alezredes fogta össze. A politikai küldöttséget Mekkában Huszein ünnepélyes audiencián fogadta, s az eseményt a francia szándékokkal ellentétben újdonsült „állama” elismerésének tekintette. A misszió 1 millió 225 ezer aranyfrankot vitt magával, ezt pedig egy kisebb berber katonai kontingens, gépfegyverek, tábori tüzérség és a beduinok között szétosztott 2400 db puska egészítette ki. Habár ez a kb. 350 fős egység a britekkel szorosan együttműködött (miközben a katonai küldöttség nagyobb része Szuezből maradt), s elsődleges politikai célja annak megakadályozása volt, hogy az angolok kizárólagos befolyást szerezzenek a Közel-Keleten, a majdani arab felkelésben mégis rendkívül értékes szerepet játszott.²⁷ A republikánus franciák ráadásul – érdekeik védelmében – nem haboztak Huszeint „őfelségének” nevezni a vele folytatott kommunikáció során, míg a monarchista britek – ugyancsak az érdekeik miatt – erre sokáig nem voltak hajlandók. Összességében nem véletlen, hogy 1918-ban a saríf hadseregében a tisztek és altisztek túlnyomó többségét az antant Egyiptomból és Észak-Afrikából származó katonái tették ki.

A különítmény utászai elsősorban a hidzsázi vasút elleni támadásokban jeleskedtek. Idővel két részre osztották a csoportot, az egyik Huszein második fia Abdalláh, a másik a harmadik fia, Feiszal hadtestébe került. Kaptak ágyúkat és géppuskákat is, habár csak 1918 tavaszán, s akkor is csak heves vitát követően. Akaba elfoglalása (1917. július 2.) után a franciák odaküldték Rosario Pisani hadnagyot egy 50 fős kisebb kontingenssel, akik a későbbiekben kitűntek a bátorságukkal a sivatagi csatározásokban.²⁸ Az észak-afrikai származású katonák (4 tiszt, 97 közlegény) pedig gerillák módjára változatlanul a vasútróbbantásokban jeleskedtek.

Brémond küldetésének, aki 1917 nyarán 13 tisztnek és 6 altisztnek parancsolt,²⁹ elsősorban politikai okai voltak. A helyszínen a szövetségeseinek tekintett brit tiszteknek azt fejtette, hogy nem szabadna megengedni az araboknak Medina elfoglalását és a további északi előretörésüket, mert az sérthetné a nem sokkal korábban a Sykes–Picot-féle szerződésben megfogalmazott, Palesztinára, Szíriára és Mezopotámiára vonatkozó brit és francia igényeket. Éppen ezért Brémond azt szorgalmazta, hogy küldjenek legalább tízezer fős brit–francia reguláris haderőt Hidzsáza egyrészt Huszein bukducsoló felkelésének támogatására, másrészt viszont az ellenőrzésére, a kordában tartására. A javaslat aggasztotta a kairói brit hatóságokat, mert nem akarták, hogy francia katonaság szálljon partra a Vörös-tenger mellékén, s hosszas intrikák révén elérték, hogy ejtsék Brémond tervét.³⁰ Az arábiai francia jelenlét azért aggasztotta a briteket, mert tartottak szövetségeseik (ebben a tekintetben inkább riválisuk) térségbeli térnyerésétől, ezért 1917 tavaszán szorgalmazták a francia kontingens kivonását.³¹ Brémond ellenben azt jelentette Párizsnak, hogy a britek nem tartják magukat ama kétoldalú megállapodáshoz, mely szerint egyik hatalom sem törekszik

---

²⁷ Brémond 1931.; Le Pautremat 2006. Brémond életéről lásd Porte 2009.

²⁸ Pisanit Allenby egyiptomi brit főparancsnok 1917 őszén ki is tüntette. Vö. Saint-Quentin százados 1917. október 15-i levele a hadügyminisztériumnak. AFGG 1935. 562–563.

²⁹ Brémond ezredes 1917. június 19-i levele Bailloud tábornoknak. AFGG 1935. 377–379.

³⁰ Anderson 2014. 198–200., 235–243.

³¹ Ami nem történt meg: a misszió Dzsidában maradt még 1918 után is, s a francia hírszerzés és befolyás központjaként működött a továbbiakban. Az 1917 végén hazarendelt Brémond helyét a helyettese, Cousse parancsnok vette át.

érdekszféra kialakítására az Arab-félszigeten. Franciaország azonban ügyelt arra, hogy ebben az elsődlegesen mégiscsak brit érdekeltségű régióban ne akasszon tengelyt a szövetségesével. Alexandre Ribot miniszterelnök a következő utasítást küldte a kairói francia főképviselőnek: „Hidzsázt távolról sem nyilvánítottuk olyan területté, ahol »Nagy-Britanniának abszolút cselekvési szabadsága van«, hiszen az 1916. május 16-i francia-angol megállapodás [a Sykes–Picot-szerződés] szentesítette az arab állam függetlenségét. [...] Mindazonáltal, még ha a mi hidzsázi tevékenységünket nem is kell Angliáé alá rendelni, helyesebb azt a brit kormány egyetértésével folytatni, ennek érdekében pedig előnyösebb lenne átengedni neki a kezdeményezést minden olyan esetben, amelyben Hidzsáz függetlenségének alapvető elve vagy a mi muszlim érdekeink nem érintettek.”³²

Alighanem ennek is köszönhető, hogy a két nagyhatalom közötti rivalizálás Hidzsázban soha nem vezetett el tényleges konfliktushoz, mivel ebben egyikük sem volt érdekelt. Az 1916-os ominózus szerződés egyik tető alá hozója, Mark Sykes brit diplomata éppenséggel arra törekedett, hogy minden eszközzel megnyugtassa a franciákat. 1917 nyarán Dzsiddából hazafelé tartva Kairóban francia partnere, François Georges-Picot társaságában világossá tette arab nacionalisták egy csoportja előtt, hogy a Közel-Keletet érdekszférákra fogják osztani, jöllehet a független arab állam létre fog jönni. 1917 decemberében pedig Párizsban megjelent a Quai d’Orsay-hoz közelálló nyomásgyakorló csoport, a Sukri Ganem költő által vezetett Szíriai Központi Bizottság előtt és Jean Goût, a francia külügy ázsiai aligazgatóságának főnöke társaságában kijelentette, a Sykes–Picot-szerződést hiánytalanul végre fogják hajtani. „A szíriaiaknak akarniuk kell, hogy Franciaország megadja nekik azt az elengedhetetlen támogatást, amelyre a hosszú ideig elnyomott népeknek szükségük van, mígnem már önállóan is megállnak a lábukon” – tette hozzá.³³

1916–1917 fordulóján véglegessé vált, hogy az Archibald Murray tábornok parancsnoksága alatt álló, Egyiptomban állomásozó brit expedíciós hadsereg támadást fog indítani Palesztina ellen. Ez lehetőséget teremtett arra, hogy Párizsban felelevenítsék a korábbi levantei partraszállási terveket, csakhogy az afrikai főosztály az eszközök hiánya miatt kivitelezhetetlennek tartotta mind a partraszállást, mind oszmánellenes felkelés kirobantását.³⁴ Ugyanakkor a francia kormány azt sem szerette volna, hogy Murray teljesen egyedül foglalja el Szíriát, mert joggal tartott attól, hogy a francia érdekek veszélybe kerülnek. Kérvényezte Londontól, hogy francia csapatok is részt vehessenek a hadműveletben, amit azonban elutasítottak. Csak arra nyílt mód, hogy Murray mellé politikai képviselőként odaküldjék Georges-Picot-t egy kisebb algériai katonai kontingenssel.

A tervet 1917 januárjában Hubert Lyautey hadügyminiszter a Szíriai Francia Akcióbizottság nyomására támogatásáról biztosította, így alakulhatott meg áprilisban port-szaídi bázissal a Palesztinai Francia Különítmény (DFP), a Dardanelláknál harcoló francia expedíciós hadsereg vezérkari főnökének egykori helyettese, Jean Philpin de Piépape ezredes parancsnoksága alatt. A javarészt önkéntesekből toborzott, gyengén felszerelt és kiképzett, 2750 fős, főleg algériaiakból álló egységet eredetileg csupán arra szánták, hogy a palesztinai és szíriai francia érdekeket védelmezze, a harcokba bevetni nem is akarták. Csupán arra szolgált volna, hogy „védelmezze a francia zászlót”.³⁵ A gázai csaták kudarca (1917.

---

³² Brémond 1931. 137., 139–140.

³³ Discours de Sir Mark Sykes. *Correspondance d’Orient*, 11. évf., 182. sz. 1918. január 25. 55–56.

³⁴ Feljegyzés a hadügyminiszternek egy esetleges szíriai francia hadművelet tárgyában, Párizs, 1916. október 12. AFGG 1935. 184–187.

³⁵ Frémeaux 2016.

március–április) után Piépape részéről ismét felmerült egy alexandrettai partraszállás lehetősége, hogy így gyengítsék meg a palesztinai oszmán védelmet,³⁶ az akcióba pedig bevonták volna a görögöket és a japánokat is (akkoriban japán hadihajók teljesítettek szolgálatot a Földközi-tengeren).³⁷ Uehara Juszaku báró, a japán vezérkari főnök felajánlotta a tokiói francia katonai attasénak első körben 100 ezer, később pedig további 50 ezer japán katona részvételét az Oszmán Birodalom elleni háborúban akár a Kaukázusban, akár Egyiptomban, akár Mezopotámiában, ami a japán flotta szállítókapacitását ismerve kivitelezhetőnek tűnt. Végül azonban elvetették ezt a lehetőséget, s a szükséges erők nagysága (legalább 11 hadosztály, 130 ezer fő) miatt az önálló francia partraszállást is.³⁸

1917 súlyos problémákat hozott az antant számára (oroszszerzárói forradalmak, a francia hadsereg válságos helyzete a nyugati fronton). A britek Murray helyére Edmund Allenby tábornokot állították és megfelelő eszközökkel is ellátták a palesztinai hadjárat felújítására. Októberben ismét felmerült, hogy Franciaország egy nagyobb kontingenssel, három hadosztállal járuljon hozzá az offenzívához (21 ezer fő Szalonikiból, 10 ezer az anyaországból, 8 ezer Ciprusról érkezett volna), ám hiányzott a szállítókapacitás. Így Allenby a ragyogó sikereit (harmadik gázai csata, Jeruzsálem elfoglalása) lényegében a franciák nélkül érte el (a szent város megszállásában mindössze 50 francia katona vett részt...). A DFP-t csupán front mögötti biztosító, őrző-védő feladatokra alkalmazták: egy héten két nap algériai lövészek őrizték a Sziklamecsetet.³⁹

Allenby előretörése 1917–1918 fordulóján egyre jobban aggasztotta a francia külügyminisztériumot, mert tisztában volt azzal, hogy erő híján nem lesz, ami Párizs érdekeit Szíriában megvédje. Ezért is szorgalmazta Georges-Picot az erősítést, amit eleinte ugyan visszautasítottak, de a hadművelet áttevődése Szíriába, Libanonba és a Jordán folyón túlra megváltoztatta a hadvezetés álláspontját, s beleegyezett a DFP létszámának növelésébe (előbb 6425, majd 8400 főre). A csapatok Ciprusról („Keleti Légión”), Tunéziából és Franciaországból 1918 márciusa és májusa között indultak útnak a Közel-Keletre.⁴⁰ A DFP elnevezése kibővült a szíriai jelzővel (DFPS), utalva a francia ambíciókra, de továbbra is Allenby alárendeltje maradt. Az alakulathoz nemcsak algériai lövész- és lovas egységek, hanem szíriai és libanoni önkéntesek is csatlakoztak. Tüzérséget és légierőt is kaptak. A DFPS 1918 nyarára végül kicsivel több, mint 7000 főből állt, a létszám fele volt európai, ami eltörpült a brit expedíciós hadsereg több mint 100 ezer katonája és 300 ágyúja mellett.

Allenby újabb offenzívájára 1918 szeptemberében nyílt mód, s villámgyors sikerrel járt: október 1-jén bevették Damaszkuszt, 30-án a Porta kénytelen volt fegyverszünetet kötni. A harcok ezen szakaszában a DFPS már tiszteességgel helyt állt, Ammán környékén például a francia tüzérség kifejezetten jó szolgálatot tett, miközben Pisani az arab felkelést támogatta 140 emberével, s részt vett Huszein emír fiának, Feiszalnak a diadalmas damaszkuszi bevonulásában. A fegyverszünet előestéjén, október 28-án Párizs a DFPS élére az időközben tábornokká előléptetett Hamelint nevezte ki, hogy egyenrangú félként tárgyalhasson Allenbyvel, de ez nem kendőzhette el a tényt, hogy a francia pozíciók a Közel-Keleten szármalmasan gyengék voltak a háború befejeződésekor. Igaz, hogy Allenby október 6-án biz-

³⁶ Piépape 1917. május 10-i levele a hadügyminiszternek. AFGG 1935. 327–333.

³⁷ A britek 1914 óta kérték Tokiót, hogy küldjön hadihajókat az Indiai-óceánra és a Földközi-tengerre. A kérést 1917 elején megismételték. A japánok cserébe a kínai igényeik elismerését kérték. Nish 2012. 150., 171., 203. skk.

³⁸ Frémeaux 2016.

³⁹ Cloarec 2010.

⁴⁰ Hamelin 1918. február 24-i feljegyzése a vezérkari főnök számára. AFGG 1935. 667–671.

tosítékokat nyújtott a bejrúti kikötő előtt várakozó francia flotta parancsnokának, Georges Varney altengernagynak, hogy katonákat tehet partra, majd megérkezett Georges-Picot is, közben pedig Piépape lett a város katonai kormányzója.⁴¹ 11-én további kontingensek érkeztek, ami lehetővé tette, hogy legalább a tengerpart szilárdan francia kézbe kerüljön, így megindulhatott a humanitárius segítségnyújtás az éhhalál szélén álló lakosságnak.⁴² De a DFPS eszközei és mérete nem is tette volna lehetővé, hogy nagyobb területet tartson megszállás és ellenőrzés alatt, hiszen például tisztikarának fele spanyolnáthában szenvedett. Hamelin még 1919. január 1-jén is csupán 10 ezer katonával rendelkezett. Hiába fogadták október 7-én a bejrútiak az első ideérkező francia katonákat kitörő jókedvvel, és hiába érkezett egy hónap múltán egy újabb egység Latakiába, ez a mindent elsöprő brit fölény a franciák pozícióit szerfelett ingatagrá tette. A helyzetükről mindent elmond, hogy csapatok egyáltalán nem rendelkeztek teherautókkal, ami pedig a katonák mozgatásához nélkülözhetetlen lett volna, így a városok között a szárazföldön belül gyalog voltak kénytelenek közlekedni, s ez a gazdagság külső megnyilvánulásaira érzékeny keleti emberre nem tett jó benyomást. Hiába kértek már 1918 októberében sürgősen járműveket Párizstól, azok csak 1919 nyarán érkeztek meg: a britekkel összevetve a franciák valóban nevépszerűen gyenge erőt képviseltek.

Nem kétséges, hogy a franciák abszolút másodlagos szerepet játszottak az első világháború közel-keleti harcaiban. A következő években ugyanakkor szívós diplomáciával és katonai erőfeszítéssel sikerült elérniük az újonnan létrehozott mandátumrendszeren belül az érdekeik érvényesítését, habár ennek során kudarcok is érték őket és kompromisszumokat is kénytelenek voltak kötni.

Felhasznált irodalom:

AFGG 1935 = Ministère de la Guerre, État-Major de l'Armée, Service historique: *Les armées françaises dans la Grande Guerre*. Tome IX, 1er volume, Volume d'annexe. Imprimerie nationale, Paris, 1935.

AJAY JR. 1922 = Ajay Jr., Nicholas Z.: Political Intrigue and Suppression in Lebanon during World War I. *International Journal of Middle East Studies*, 5. évf., 2. sz. (1974. április) 140–160.

AMMOUN 1997 = Ammoun, Denise: *Histoire du Liban contemporain*. Fayard, Paris, 1997.

ANDERSON 2014 = Anderson, Scott: *Lawrence in Arabia. War, Deceit, Imperial Folly and the Making of the Modern Middle East*. Atlantic Books, London, 2014.

BRÉMOND 1931 = Brémond, Édouard: *Le Hedjaz dans la guerre mondiale*. Payot, Paris, 1931.

CHAR = Churchill Archive Center

CLOAREC 2010 = Cloarec, Vincent: *La France et la question de Syrie (1914-1918)*. CNRS, Paris, 2010.

---

⁴¹ Frémeaux 2016.

⁴² Émilý 1922. 121–147.; De Wailly 2010. 80–85.

D'ANDURAIN 2010 = Andurain, Julie d': La Méditerranée orientale durant la Grande Guerre, nouvel enjeu entre la France et la Grande-Bretagne. In: Jean-Paul Pellegrinetti (szerk.): La Grande Guerre en Méditerranée. *Cahiers de la Méditerranée*, 81. sz., 2010. december. 25–44.

DE WAILLY 2014 = Wailly, Henri de: *Liban, Syrie: le mandat 1919-1940*. Perrin, Paris, 2010.

ÉMILY 1922 = Émily, J.: L'assistance française en Syrie. In: Haut-Commissariat de la République Française en Syrie et au Liban: *La Syrie et le Liban en 1921*. Emile Larose, Paris, 1922.

EZZERELLI 2014 = Kaïs Ezzerelli: *Diplomatie occidentale et dissidence arabe. La France coloniale et le mouvement arabiste en Syrie ottomane (1912-1914)*. Dar al-Wasla, Tunis, 2014.

FERWAGNER 2016a = Ferwagner Péter Ákos: Közel-keleti nagyhatalmi érdekek az első világháborúban: titkos szerződések. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 9. évf. (2016), 3–4. sz. 33–52.

FERWAGNER 2016b = Ferwagner Péter Ákos: Arábiai Lawrence és az arab felkelés. *Belvedere Meridionale*, 28. évf. (2016), 4. sz. 5–24.

FRÉMEAUX 2016 = Frémeaux, Jacques: Les interventions militaires françaises au Levant pendant la Grande Guerre. *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 262. sz., 2016. április–június. 49–71.

KRAJCSIR 2015 = Krajcsir Piroska: A Musza Dagh igaz története. *Rubicon*, 26. évf. (2015), 5–6. sz. 26–29.

KRÁMLI 2015 = Krámlí Mihály: A navalizmus és az osztrák–magyar haditengerészet felkészülése a Nagy Háborúra. In: Majoros István (főszerk.): *Sorsok, frontok, eszmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára*. ELTE BTK, Budapest, 2015. 181–194.

LAURENS 1999 = Laurens, Henry: *La question de Palestine. Tome 1. L'invention de la Terre sainte (1799-1922)*. Fayard, Paris, 1999.

LECLERC 1998 = Leclerc, Christophe: *Avec T.E. Lawrence en Arabie. La mission militaire française au Hedjaz 1916-1920*. L'Harmattan, Paris, 1998.

LE PAUTREMAT = Le Pautremat, Pascal: La mission du Lieutenant-colonel Brémond au Hedjaz, 1916-1917. *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 221. sz., 2006/1. 17–31.

MOELLER 2011 = Moeller, Esther: Les écoles françaises au Liban 1909-1943: lieux de la „mission civilisatrice”? *Documents pour l'histoire du français langue étrangère ou seconde*, 46. sz., 2011. 181–192.

NISH 2012 = Ian H. Nish: *Alliance in Decline. A study in Anglo-Japanese relations, 1908–23*. Bloomsbury, London, 2012.

PEDRONCINI 2015 = Pedroncini, Guy: Les Alliés et le problème du haut commandement naval en Méditerranée 1914-1918. http://www.institut-strategie.fr/pub_Mo2%20PEDRONCINI_HAUT%20COMMAND.html, letöltés: 2015. június 12.

POINCARÉ 1926 = Poincaré, Raymond: *Au service de la France. Neuf années de souvenirs. Tome II. Les Balkans en feu*. Plon, Paris, 1926.

PORTE 2009 = Porte, Rémi: Le Général Édouard Brémont (1868-1948) ou l'anti-Lawrence d'Arabie. *Cahiers du CESAT*, 15. sz., 2009. március. 7–11.

REPORT 1939 = *Report of a Committee set up to consider Certain Correspondence between Sir Henry McMahon (His Majesty's High Commissioner in Egypt) and the Sharif of Mecca in 1915 and 1916. March 16, 1939. Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty*. Printed and published by His Majesty's Stationery Office, London, 1939.

<http://unispal.un.org/unispal.nsf/0/4c4f7515dc39195185256cf7006f878c?OpenDocument>, letöltés: 2014. március 7.

RIFFIER 2001 = Riffier, Jean: Les œuvres françaises en Syrie à la veille de la Première Guerre mondiale: compétitions linguistiques et rivalités coloniales. *Documents pour l'histoire du français langue étrangère ou seconde*, 27. sz., 2001. 83–96.

SANCHEZ-SUMMERER 2009 = Sanchez-Summerer, Karène: Les langues entre elles dans la Jérusalem ottomane (1880-1914). Les écoles missionnaires françaises. *Documents pour l'histoire du français langue étrangère ou seconde*, 43. sz., 2009. 119–143.

SCHATKOWSKI SCHILCHER 1992 = Schatkowski Schilcher, Linda: The Famine of 1915–1918 in Greater Syria. In: John Spagnolo: *Problems of the Modern Middle East in Historical Perspective. Essays in Honour of Albert Hourani*. Ithaca Press, Reading, 1992. 229–258.

THOBIE 1977 = Thobie, Jacques: Placements et investissements français dans l'Empire ottoman, 1881-1914. In: Maurice Lévy-Leboyer (szerk.): *La position internationale de la France, aspects économiques et financiers, XIXe-XXe siècles*. PUF, Paris, 1977. 285–295.

THOBIE 1985 = Thobie, Jacques: Ali et les 40 voleurs. Impérialismes et Moyen-Orient de 1914 à nos jours. Messidor, Paris, 1985.

THOBIE 2007 = Thobie, Jacques: L'importance des écoles dans la diffusion du français dans l'Empire ottoman au début du XXe siècle. *Documents pour l'histoire du français langue étrangère ou seconde*, 38–39. sz., 2007. június–december. 67–85.

WERFEL 1973 = Werfel, Franz: *A Musza Dagh negyven napja*. I-II. Európa Kiadó, Budapest, 1973.